

Rondblik

Ontspanning of spanningsveld? Romantiek en de Bijbel

M.J.A. Zwikstra-de Weger

Mag ik u eens wat vertellen? Batseba had als kind al speciaal een oogje op de knappe David. Rachab was meteen geïmponeerd door Salmon, één van de verspieders die zij in haar huis verborgen hield. Jeremia moest na zijn roeping tot profeet het meisje van zijn dromen laten schieten; daardoor viel zij in handen van zijn wrede broer. Tamar wilde niet met Juda's oudste zoon trouwen, omdat hij bekend stond om zijn wreedheid en arrogantie. De apostel Johannes is bijna getrouwd geweest, en nog wel met Maria, de zus van Lazarus.

Twijfel nu niet meteen aan uw bijbelkennis. Want deze feiten zult u niet in uw Bijbel terug vinden. Ze zijn ontsproten aan het brein van romanschrijvers; het is dus pure fantasie en gebruikt als romanstof. Een boek moet nu eenmaal pakkend beginnen en dan ook blijven boeien. Wie een verhaal over een persoon of een periode uit het verleden gaat beschrijven, zal er niet onderuit kunnen om uit zijn eigen verbeelding te putten, wanneer hij die persoon of die tijd wil laten leven. Een roman is fictie en het succes ervan is voor een groot deel gebaseerd op de beschrijving van de karakters. Gevoelens en emoties zijn daarbij belangrijk. Belangrijk is ook het verband tussen de gebeurtenissen, want dat houdt je - als het goed is - tot het eind toe in spanning.

Begeef je je dan met het schrijven en/of met het lezen van *bijbelse* romans niet op een soort verboden terrein? De Bijbel is immers geen handboek voor geschiedenis, maar gaat over Gods grote daden. Christus is - om zo te zeggen - de Hoofdpersoon. Alle andere personen, hoe belangrijk ze ook waren en hoeveel invloed ze ook hadden in de loop van de geschiedenis, ze zijn slechts bijfiguren. Wanneer Hij - in zijn welbehagen - mensen inschakelde, gebeurde dat altijd in het grote kader van de Bijbel als Woord van God. Het gaat niet om die mensen, het gaat om het leren kennen van God. In *bijbelse romans* ook?

Wat mag je van een bijbelse roman verwachten?

In een artikel in het juninummer 2003 van STANDVASTIG, kwartaaluitgave van de Gereformeerde Bijbelstichting, gaat ds. Tj. de Jong hierop in onder de titel 'Bijbels-historische romans terecht populair?' Hij vindt de term 'bijbelse romans' een onmogelijkheid, want Bijbel en roman gaan niet samen. In zo'n roman - over een bijbels gegeven waaromheen vanuit de fantasie een verhaal gewoven wordt - kan gebruik gemaakt zijn van informatie over allerlei aspecten van de cultuur van die tijd. De Jong denkt dat dat wel leerzaam kán zijn, mits de auteur betrouwbaar werk wil leveren en zich in de bijbelse cultuur verdiept heeft. Hij trekt de vergelijking met de kinderbijbel en de vertelling op school.

Maar, zegt hij, 'het kan ook anders. Op oppervlakkige wijze kunnen schijnbaar voorwerpen en omstandigheden enz. gebruikt worden. Men wordt dan op een verkeerd been gezet, ook wat betreft de uiterlijke situaties waarin de Bijbelse geschiedenissen plaatsvinden.' Het onderwerp of de verhaalpersoon worden dan wel aan de Bijbel ontleend, maar de context wordt gefantaseerd. Zo ontstaat een nieuw verhaal dat in feite niets meer met de Bijbel te maken heeft. De fictie, het verzonnene overheerst.

De Jong constateert hier een spanningsveld. Hij ziet een groeiende sympathie voor de romanfiguren, en daar heeft hij ook wel begrip voor. Maar, zo meent hij, 'het gevaar is

levensgroot aanwezig dat de psychische en religieuze gevoelens worden vermengd en aangezien voor de ware religie des harten door de Heilige Geest gewerkt; ... ik mis dan ook de werking des Geestes, ... ik mis ook pijnlijk Christus' plaatsvervangend en verzoenend offer.' En hij is 'bang dat velen het verschil met de Bijbel niet zien en beleven'. Zijn conclusie is dan ook duidelijk afkeurend: deze boeken moeten maar niet gelezen worden. Een bijbels verhaal met een eigen achtergrond is geen bijbels verhaal meer.

Toch blijf ik maar - alleen al voor het gemak - de term 'bijbelse romans' aanhouden, ook al is het dan in feite een verlegenheidsuitdrukking voor dit genre fictie.

Een roman vertelt een verhaal en als het goed is, zal dus ook in een roman over een bijbelse (of andere historische) persoon die mens vlees en bloed voor je worden. Het kan niet anders of een schrijver geeft daarbij zijn eigen interpretatie. Hoe waarheids- en bijbelgetrouw hij ook te werk gaat, zijn boek blijft een geromantiseerd verhaal. Hij dringt dus als het ware zijn eigen visie op de karakters van de romanfiguren aan zijn lezers op, en hij zal zaken moeten toevoegen. Een verhaal kan bijvoorbeeld niet zonder dialogen en hoe men met elkaar sprak, is niet letterlijk overgeleverd.

Voorbeelden

Het spanningsveld dat De Jong ziet, valt niet te ontkennen, en schrijvers voelen dat natuurlijk ook aan. Ze geven daar daarom meestal rekenschap van. De ene auteur veroorlooft zich wel meer vrijheden dan de andere. Maar allen hebben ze zich tot doel gesteld de beschreven personen en de bijbelse situatie dicht bij de lezers te brengen. De romanvorm is daarvoor heel geschikt.

Paul Maier ging heel nauwkeurig te werk. Hij noemt zijn roman *PILATUS* (Zoetermeer 2001) een 'historische roman op documentaire basis': zijn boekfiguren zijn alle historisch, zijn beschrijvingen zijn niet in strijd met bekende historische feiten, en waar hij er niet aan ontkomt gebruik te maken van 'bedachte geschiedenis', vult hij dat zo geloofwaardig mogelijk in en verantwoordt dat door middel van achter in het boek opgenomen 'Geschiedkundige aantekeningen'. Zo te zien, is dat boek dus historisch behoorlijk betrouwbaar en mede omdat bijbellezers Pilatus alleen maar kennen als degene die het vonnis over Jezus moest vellen, is het boeiend te lezen wie hij nu eigenlijk was.

Thom Lemmons schreef een aantal romans over bijbelse figuren, zoals Daniël, Jeremia, Jabez en Lydia (uitgegeven bij Groen te Heerenveen). Op de achterflap staat steeds dat het gaat om een realistische en bijbelgetrouwe roman, en in *DANIEL* lees je onder 'Aantekeningen van de auteur' dat de schrijver gebruik maakte van wetenschappelijke werken. Hij heeft liever een roman willen schrijven dan een wetenschappelijke verhandeling. Hij hoopt dat de lezer 'geen moeite met zijn weergave van de spannende gebeurtenissen rond de verovering van Babylon' heeft en dat 'iedere eventuele verwarring zal verdwijnen in het licht van het overkoepelende thema van Gods absolute soevereiniteit'.

In dezelfde serie verscheen *JOHANNES*, door Ellen Gunderson Traylor. Zij noemt het schrijven van een bijbels-historische roman 'een creatieve onderneming' en is van mening dat een auteur die 'de Schriften eerbiedigt, op geen enkele manier daarmee in botsing zal willen komen'. Ze onderschat het gebruik van verbeeldingskracht niet, maar schrijft: 'Als de karakters echter helder worden getekend, als de waarheden van Gods Woord scherper in beeld komen, heeft de auteur iets van zijn bedoelingen kunnen realiseren.' Na deze woorden vind ik het jammer dat deze auteur toch het 'ze krijgen elkaar' haar roman heeft binnengesleept. Het verhaal was zonder deze romantische elementen niet minder boeiend geweest.

Dat zo'n verbeelde geliefde toch een functie in het verhaal kan hebben, zie je bijvoorbeeld in JEREMIA. Juist doordat deze profeet zijn werk met een vrouw aan zijn zijde niet had kunnen doen, laat Lemmons je invoelen hoe moeilijk zijn situatie moet zijn geweest.

In de roman over de vrouwen die in het leven van Mozes een grote rol speelden: VROUWEN VAN DE NIJL (Zoetermeer 2003) geeft Angela Hunt een boeiend beeld van het leven van een prinses aan het Egyptische hof (ze komt zelfs tot geloof - in het boek dan) en van dat van een herderin in de Midjanitische woestijn. Tegelijk wordt Mozes zelf zo van diverse kanten belicht.

Iets minder enthousiast ben ik over de vijf deeltjes over de vrouwen uit het geslachtsregister van de Here Jezus, die Francine Rivers schreef (de uitgever is Kok, Kampen). Zij pretendeert trouw te zijn gebleven aan de bijbelse boodschap, maar maakt dat toch niet helemaal waar. Ze gebruikt veel fantasie. Maar dat niet alleen. Ik heb ook moeite met de opzet van deze boeken, waarover ze in de Introductie noteert: 'Deze vrouwen waren niet volmaakt, maar ondanks dat *had God hen nodig* voor de uitvoering van Zijn volmaakte plan. In Zijn oneindige goedheid heeft Hij hen gebruikt om Christus, de Redder van de wereld, voort te brengen' (cursivering van mij, MZW). Dat God mensen nodig heeft, is dat bijbels?

Bovendien besluiten de boeken met bijbelstudies, waardoor ze behalve fictie bijna het karakter krijgen van bijbelstudieboeken. Die bijbelstudies zijn op die bewuste bijbelse geschiedenis gebaseerd en toegespitst op de persoonlijke geloofsontwikkeling van de lezer, aldus de achterflap. Helaas zijn de meeste vragen en opdrachten erg op de mens gericht. Bij bijbelstudies mag je verwachten dat Christus centraal staat, maar deze komen niet verder dan de levensgeschiedenis van de beschreven vrouw en de beleving die de lezer(es) daarvan heeft met betrekking tot haar/zijn eigen situatie.

Al met al kun je zien dat deze schrijvers serieus bezig geweest zijn om hun boekfiguren eerlijk neer te zetten. Ze getuigen hierdoor op zijn minst van eerbied voor God en zijn Woord. Er zijn ook romans waar die eerbied ver te zoeken is en die de kwalificatie bijbelse roman niet verdienen. De schrijver neemt zijn/haar uitgangspunt wel in de Bijbel, want de bewuste figuur heeft de belangstelling gewekt en diens levensgeschiedenis heeft de fantasie geprikkeld. Maar niet om daardoor God te verheerlijken of om de lezers te laten zien hoe Hij werkt in de loop van de tijd. Het verhaal kreeg bewust een andere wending: eerder als satire op of zelfs protest tegen de Bijbel. Voorbeelden hiervan zijn: ZOON VAN DE LACH, door Frederick Buechner (Kampen 1998), waarin je een heel andere Jakob, zoon van Isaak, ontmoet dan die uit Genesis; VOLGENS MARIA MAGDALENA, door Marianne Fredriksson (Breda 1999), waarin de hoer Maria van Magdala beschreven wordt als de geliefde van de Here Jezus; of DE ARKVAARDERS, door Anne Provoost (Amsterdam 2001), over de bouw van de ark en de zondvloed, waarna er meer overlevenden zijn dan alleen Noach en de zijnen. Al gaat het om literair knap geschreven boeken, hier worden grenzen overschreden en bijbelse personen gebruikt - dus: misbruikt - om aan de bijbelse boodschap een heel andere draai te geven.

Succes

Er zijn nogal wat bijbelse romans verschenen de laatste jaren. De series van schrijvers als Thom Lemmons en Francine Rivers zijn heel populair en komen hoog in de toptienlijsten voor. Vanwaar dat succes? Als je daar met deze of gene over praat, hoor je eigenlijk altijd hetzelfde. Mensen willen op een prettige en toegankelijke manier geïnformeerd worden over het leven in bijbelse tijden. Zo'n boek kan je kennis van en je belangstelling voor heel de cultuur van die dagen vergroten. Je gaat situaties vergelijken. Zo kan een bijbelse roman het

lezen van de Bijbel zelf stimuleren en je schriftkennis vergroten. Je geloof kan erdoor versterkt worden en je kunt er meer door naar Christus toe groeien.

Verder zijn lezers, vooral lezeressen, gewoon nieuwsgierig naar de emoties die mensen hadden. Wat voelde Daniël toen hij de leeuwenkuil in ging? Hoe heeft Maria de komst van de engel ervaren, en de geboorte van haar Kind? Hoe was het om in de nabijheid van de Here Jezus te zijn? Wat ging door Batseba heen toen haar lichaam de begeerte van de koning opwekte? Enz. enz.

Het risico dat je het beeld dat een auteur schetst, zomaar overneemt, wordt wel degelijk onderkend en men is daar dus alert op. En als je constateert dat schrijvers anders uitkomen in hun eigen interpretatie van eenzelfde bijbelverhaal, ga je daar toch vanzelf nuchter mee om! Daarvan enkele sprekende voorbeelden.

Thom Lemmons schreef *LYDIA*, een roman van 300 bladzijden over de purperverkoopster uit Thyatira. De Bijbel noemt haar naam slechts op twee plaatsen in Handelingen 16. Al blijkt dat Lemmons zich op de hoogte gesteld heeft van het leven in die tijd, het kan niet anders of hij moet veel fantasie gebruikt hebben. (Tussen haakjes: ik vind het een van zijn mooiste boeken, omdat hij de figuur Lydia heel geloofwaardig neerzet. Overigens zou het verhaalthema zo in een eigentijdse roman passen.) Lydia is getrouwd geweest en moet na de dood van haar man voor haar twee kinderen zorgen. Als zakenvrouw doet ze het goed.

Ook in de roman *PAULUS* van Walter Wangerin (Heerenveen, Barnabas, 2002) komt Lydia voor. Hij beschrijft haar juist als een ongehuwde vrouw, die voordat Paulus haar doopte, al met andere vrouwen samenkwam en elke sabbat de godsdienstoefening leidde. Zij heeft prachtig lang haar en zij demonstreert wat Paulus bedoelt met vrouwen die mogen bidden of profeteren, maar niet met onbedekt hoofd (vgl. 1 Kor. 11:1-16).

Als tweede voorbeeld neem ik Ruth, over wie Francine Rivers in de al eerder genoemde serie *ONGESCHOKT* schreef. Thom Lemmons wijdde aan haar een hoofdstuk in *EINDBESTEMMING*, het CLK-actieboek 2003. Beide verhalen beginnen met de dood van Machlon. Bij Rivers is hij al een tijd ernstig ziek. Lemmons laat hem bij noodweer verongelukken. Bij Rivers is Boaz een oudere man die altijd alleen gebleven is: vanwege zijn buitenlandse afkomst was hij niet gewild én hij was versmaad door zijn eerste en enige liefde: nota bene Naomi *herself*! Lemmons tekent Boaz soberder, als een oudere man die wel getrouwd is geweest, maar al jarenlang weduwnaar, nadat zijn vrouw en kind in het kraambed stierven.

Index?

Om nog even op ds. Tj. de Jong en zijn afwijzing terug te komen: ik werd daar eerlijk gezegd een beetje verdrietig van en moest denken aan de index van vroeger, een door de geestelijke leiders opgestelde lijst van verboden boeken. Naar die tijd van een monddood en volgzzaam publiek wil ik niet graag terug. Laat een recensent in deze tijd maar gerust aangeven waarom hij een boek wel of niet aanbeveelt. Maar laat aan de lezer dan wel zelf zijn mondigheid. Bij bijbelse (en ook algemeen-historische) romans weet je dat je bezig bent met een *roman*, dus per definitie een *geromantiseerd* verhaal. Dat werkt toch al relativerend!

Een bijbelse roman mag met recht zo genoemd worden als naar voren komt wie God is, hoe Hij werkt en hoe Hij dat ook in vroeger tijd deed, hoe Hij bij de uitvoering van zijn plannen gebruik maakte van mensen, die ondanks al hun tekortkomingen en gebreken hun leven in zijn dienst stelden en alles van Hem verwachtten. Er is niks mis met een roman die geloofwaardig en overtuigend bijbelse figuren beschrijft. Ik heb er al heel wat gelezen en kijk nu weer uit naar het nieuwste op dit gebied: zoals een trilogie over Hizkia van de hand van Lynn Austin (uitg. door Kok Voorhoeve te Kampen)!